

blement de quelques éléments du patrimoine, que la définition traditionnelle de cette notion peut soulever.

La transformation du patrimoine est un phénomène inséparable des autres aspects de la transformation du droit civil; celle de la propriété civile, de la liberté de contracter, de l'objectivation de la responsabilité, de l'apparition de plus en plus fréquente des personnes morales dont la capacité juridique (de jouissance) se limite parallèlement. Ce sont surtout les diverses limitations de la propriété civile traditionnelle qui ébrèchent la forme et la notion traditionnelles d'un patrimoine unique d'un sujet de droit, — par ex. celui d'une entreprise nationalisée dans les pays occidentaux.

En Yougoslavie aussi bien que dans les pays socialistes où la propriété sociale prédomine, quoique avec des différences considérables, — il se pose un problème spécial: comment mettre d'accord la personnalité juridique des entreprises sociales et d'autres soi-disant «personnes morales sociales» avec le fait que les valeurs économique servant à leur production soient dans la propriété sociale, appartenant en même temps à des groupements différents de la société. L'auteur y voit un phénomène de la propriété partagée. Ainsi l'entreprise sociale n'a qu'une fraction de la propriété sociale, mais pour cette raison son patrimoine n'en est moins plus unique. Sa masse du patrimoine est aussi partagée au fur et à mesure qu'elle est obligée de contribuer à des groupements sociaux du revenu qu'elle réalise. Aussi le patrimoine de l'entreprise sociale en Yougoslavie a des fonds différents qui ont une affection spécifiée par les lois.

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ПРВИХ НОО У ЦРНОЈ ГОРИ

У послератној југословенској историографији а нарочито историографији Црне Горе посебна пажња посвећена је развиту народне власти у Црној Горј у току 1941 и 1942. Интерес за ово питање а делимично и његова обрада произишла је не само због значаја НОО у овом периоду за развој НОП у Црној Цори него и због оцена које су дате у послератној историографији о НОО у Црној Гори у поменутом периоду (1). Оцене су

(1) Гершковић, на пример, у Хисторији народне власти о НОО пише: „У народном устанку 13 јула 1941 године, који је имао и у организационом погледу карактер широког масовног али недовољно организованог народног фронта није уопће довољно пажње посвећено организовању народне власти. Уместо стварања НОО у селима и општинама, формирана је Врховна управна власт за ослобођену територију, за коју нису били сазрели ни политички услови нити је имала своју базу у некој развијеној мрежи органа народне власти. По директиви ЦК КПЈ ова је грешка исправљена и прешло се на оснивање НОО-а. Међутим, и ту је у почетку учињена основна грешка што се схватило и образлагало да су НОО-и органи појединих штабова за вршење послова у позадини. Војни органи су схваћени као виши органи власти... Нарочито упада у очи да се НОО-и не сматрају органима Народноослободилачког фронта него само органима власти“ (с. 83). — Фрањо Туђман о првим НОО у Црној Гори пише: „У развоју НОО-а у току 1941 биле су учињене крупне грешке услед несхватања самог карактера народноослободилачке борбе и револуције на које је ЦК КПЈ указивао у неколико махова и дао одређене директиве за исправљање погрешних схваћања. НОО-и нису били постављени као основни органи нове револуционарне власти, већ као органи војних штабова за вршење послова у позадини. Војни органи били су тако постављени као виши органи власти. Осим тога одбори нису сматрани и политичким органима НОП-а већ само органима власти“ (Стварање социјалистичке Југославије, Загреб, 1960, с. 154). Коста Бастијић у чланку Развитак органа правосуђа у новој Југославији о овом питању пише: „Кратко вријеме НОО-и су били потчињени партизанским војним јединицама, али је то становиште, као и становиште да се већ ради „о анти-

углавном засноване на преписци коју је Врховно партијско руководство водило са Покрајинским партијским руководством о низу суштинских питања значајних за правилно постављање и развитак НОО у Црној Гори. Посебна пажња у овој преписци посвећена је НОО који су у упутствима и другим материјалима Покрајинског комитета из 1941 постављени као другоразредни органи у односу на војну власт, тј. они су потчињени војним органима и били њихови извршни органи. НОО су третирани као органи власти а не и као политички органи НОО. Негде су идентификовани са народноослободилачким фондovima, а постављени су и као органи власти које је именovala Партија.

Из низа питања значајних за остварења овог проблема издвојили би смо два која су тесно повезана између себе: 1. Прво питање односи се на приказ упутства и других материјала који су одређивали положај НОО у овом периоду; 2. Друго разматра однос упутства и праксе првих НОО да би се утврдило да ли су и у којој мери поменуте грешке долазиле до изражаја.

Запажа се да је у Црној Гори у овом периоду донето више упутстава као и да су нека од њих најранија упутства о НОО која су уопште донета на ослобођеној територији Југославије. Ово упутство донела је Привремена врховна команда 22 јула 1941 „О организовању привремене општинске и среске власти“. У овом упутству, као што је познато, изнета су нека правила и основни принципи организовања народна власти на ослобођеној територији Црне Горе (2). Први пут је у овом упутству изнета констатација да „цјелокупна власт на ослобођеној територији привремено припада Врховној команди национално ослободилачких трупа у Црној Гори, Боки и Санџаку“ као и стварање општинске и среске власти. Ово упутство критиковано је од стране ЦК КПЈ и оцењено као основа за стварање формалне демократије. Стоји чињеница да ово прво упутство о НОО садржи доста елемената формалне буржоаске демократије. На пример, „гарантовање личне слободе, неповредивост стана и имовине, слобода вјерских обреда и религиозних убеђења, слобода исказивања мисли било којим путем, слобода удруживања, збора и договора [...] слободан рад свима политичким странкама које стоје на принципима демократије и националне

фашистичкој национално-ослободилачкој револуцији“ исправило Централно руководство НОО-а, утврђујући да су партизанске јединице органи народне власти а не обратно“ (Нова Југославија, Загреб, 1954, с. 71—72). — Овом питању посвећена је посебно пажња и у дискусији поводом „Прегледа историје Савеза комуниста Југославије“ коју је организовала историјска комисија ЦК СК Црне Горе заједно са Историјским институтом и Друштвом историчара у Титограду 1964. У дискусији су подвргнута критички мишљења која су се заснивала на поменутим материјалима. Истицало се да су ставови ЦК КПЈ овом питању формирано само на основу упутстава о НОО и материјала која је добијао од Покрајинског комитета (која се такође нису ни примењивала) а не на основу фактичког стања односно функционисања НОО у овом периоду. Према томе, доводила се у сумњу и оправданост критике највишег партијског руководства о НОО изражених кроз писма ЦК (Љуба Анђелић — Карактер првих одбора народне власти у Црној Гори, „Историјски записи“, Титоград, 1964, св. 2, с. 345—354). — Ђуро Вујовић: О грешкама КПЈ у Црној Гори 1941 — 1942, исто, с. 356—357; Зоран Лакић: Рад КПЈ међу женама до 1941, исто, с. 288—289.

(2) Предвиђа се иста административна подела на општине и срезове, активно и пасивно бирачко право за сва лица која су напунила 18 година, изузев лица која се налазе у непријатељској служби. Избор делегата у градовима и срезovima је непосредан, с тим што 100 становника бира једног делегата, а 25 војника једног делегата. Преко стотине односно 25 бира се још по један делегат. Општинска и среска управа бира се од изабраних делегата итд. Зборник III, књ. IV, бр. 1.

равноправности“, затим да „пријаву нових странака могу учинити три лица која имају право гласа. Уз пријаву упутити програм и статут странке Врховној команди на одобрење“ (3). Осим тога, компликовани систем избора првих органа власти у оним условима било је тешко спровести, поготову што су НОО требали брзо и ефикасно да делују и као органи власти и као политички органи НОП. Међутим, упркос оваквом постављању неких питања, овом Упутству не треба порицати сваку вредност у погледу садржине и примене, утолико пре што су неки делови овог Упутства слични Фочанским прописима и што су вероватно (иако има и других мишљења) неки делови овог Упутства примењивани приликом избора првих НОО. Међутим, ово Упутство као што је познато није ни једини ни најважнији материјал који је ЦК КПЈ имао у виду приликом давања критичких оцена првих НОО. На саветовању Покрајинског комитета августа 1941 расправљало се и овом питању (истина у објављеном материјалу са овог саветовања НОО су само дотакнути). Закључци са саветовања подстакли су делегата ЦК КПЈ да се у писму које је упутио Покрајинском комитету осврне на организацију и карактер НОО, као и на низ других питања о којима се расправљало на саветовању. Делегат ЦК КПЈ у поменутом писму пише: „Ти одбори углавном именовани од Партије, сувише су узан облик рада за данашње услове. Намјесто тих именованих одбора треба прићи стварању одбора који би били изборни. Најправилније би их било звати народним одборима, тј. треба ићи за тим да те одборе бирају широке народне масе. Ти одбори би се могли развити у органе мобилизације маса за устанак и почетне органе будуће народне власти. Преко конференција од најмањег села до општине, срезова и читање покрајине, потребно је радити на формирању тих одбора, бирајући општинске одборе преко делегата сеоских конференција а среске преко делегата општинских конференција“ (4). Покрајински комитет је прихватио све критике делегата ЦК КПЈ и донео одлуку да се писмо и резолуција „темељито проради у свим партијским форумима и јединицама“. Резолуција и писмо проучавани су у неким партијским организацијама. Сматрам да сугестије о НОО у овом писму представљају значајан корак у правилнијем постављању нове власти на територији Црне Горе у односу на упутство од 22 јула. У писму је нарочито подвучена демократска основа избора НОО. ЦК КПЈ није се слагао са многим поставкама изнетим у писму и резолуцији Покрајинског комитета па је писмом од 22 октобра тражио да се обустави проучавање материјала са саветовања.

О питању НОО поново је расправљано у инструкцији Покрајинског комитета од краја августа 1941. У инструкцији су одређени непосредни политички и други задаци партијских организација у организовању НОП у Црној Гори. Непосредни задаци партијских организација у погледу НОО били су следећи: формирање народних одбора по селима, општинама и градовима и осталим ослобођеним местима, одржавање реда у позадини и старање о исхрани војних одреда. Посебна пажња посвећена је изборима

(3) Исто, књ. IV, бр. 1.

(4) Зборник III, књ. IV, бр. 2.

НОО: „У народне одборе улазе они људи које народ изабере на сеоским састанцима као и војници које изабере војници у војним јединицама. Из сеоских народних одбора стварају се општински одбори. Изабрани војник од своје војне јединице треба да у народном одбору присуствује састанцима кад није спријечен војним пословима. Народни одбор редовно (и без присуства војника) држи састанке и свршава послове. При избору у ове народне одборе водити рачуна о томе да се изабере они људи преко којих можемо обезбиједити спровођење партијске линије. И у овом случају то не смије бити разлог за разбијање народне слоге и јединства. Могу бирати и бити бирани сви грађани мушки и женски који су навршили 18 година живота и навише“ (5). Упоредивањем инструкције са Упуством од 22 јула 1941 као и писмом делегата ЦК КПЈ није тешко уочити постојање сличности између неких ставова упутства и писма са цитираним текстом инструкције ПК. На пример, преузети су неки ставови из упутства о изборима НОО али су сада знатно упрошењени. Избори НОО по Инструкцији били би бржи, а демократска платформа избора нових органа власти шире је постављена.

Централни комитет КПЈ био је упознат са целокупним материјалом — упуством, резолуцијом, писмом и инструкцијама ПК те је писмом од 22 октобра 1941 критиковао поменуте материјале ПК, иако се није упуштао у детаљније разматрање многих постављених питања, он је тражио од Покрајинског комитета да се у партијским организацијама обустави прорађивање овог материјала. „Примили смо ваше материјале пише ЦК — писма, резолуције, као и писмо Вељково Покрајинском комитету. Ми се сада овде не можемо подробно изјаснити о вашим писмима и резолуцијама. Ваша резолуција, као и ваш став у другим материјалима, садржи такве крупне политичке и војне грешке које нас присиљавају да понишtimo те ваше резолуције и тражимо од вас да сместа обуставите прорађивање тих резолуција у партијским организацијама као и Вељково писмо“ (6). Критика и захтев ЦК да се обустави прорада овог материјала уследила је не толико због ставова изражених у материјалима поводом НОО него много више због других питања што потврђује и писмо ЦК од 10 новембра 1941 (ова констатација се не односи на упутство од 22 јула). У ствари у тач 8 овог писма критикује се само упутство од 22 јула. „Основна задаћа партије пише ЦК — на ослобођеној територији јесте брзо изграђивање власти и то одоздо горе. Ви сте први пут у јулу месецу ишли погрешним путем, а правили сте и смешне грешке. Не упуштајте се у формалну демократију, него радите на томе да ће те у изграђивању власти покренути што веће масе. Довољно је да у селима на зборовима и са дизањем руку изаберете народне одборе као органе народне власти, ако ће ти зборови бити претходно политички припремљени масе ће знати да се ради о њиховој власти. Народни одбори по општинама нека успостављају народне страже (можете их назвати и друкчије ако сматрате за потребно), које ће бити наоружани органи народне власти. Уколико ће се ослобођена територија ширити ви избирајте и среске народне одборе итд. У случају брзе ваше победе немојте да про-

(5) Исто, књ. I, бр. 10.

(6) Зборник III, књ. I, бр. 26.

глашавате неке републике и уставе [...] Успоставите само црногорску народну власт, а све друго ће доћи касније“ (7).

Делегат ЦК КПЈ Иван Милутиновић позитивно је оценио материјал са саветовања ПК од августа 1941 и поред грешака које су изражене у материјалу. У писму ЦК КПЈ он каже: „Прорада писама и резолуција извршена је и прорађена у свим партијским организацијама, и баш на бази оба документа извршена је консолидација и јачање партијске организације, без обзира што тамо у једном и другом документу има погрешака и што их је Централни комитет одбацио као погрешне“ (8).

На линији решавања овог, као и других питања од битног значаја за даљи развитак НОП, Покрајински комитет је 20 новембра 1941, упутио ново директно писмо Обласном, окружним и месним комитетима и бироима ћелија. У овом писму по питању НОО долазе до изражаја и неки нови ставови ПК. Изричито је наглашена потчињеност НОО оружаним партизанским одредима као оружаном сили партије који су имали право и да распусте НОО. Но истовремено су предвиђени непосредни избори општинских НОО што је сигурно корак напред у односу на ранија упутства. „По општинама — истакнуто је у поменутом писму — успоставља се власт, тј. оснивају се народноослободилачки одбори који се бирају на скупу или збору свих грађана дотичне општине. У те одборе могу, и треба да се бирају и улазе не само комунисти већ и сви родољубиви и поштени елементи који се изјашњавају за борбу против окупатора и пете колоне. Ови одбори су највећа власт у дотичној општини. Они су потчињени општини. Они су потчињени оружаним партизанским одредима, четама и водовима у дотичној општини [...] И народноослободилачки одбори и команде места подређени су Народноослободилачким партизанским одредима као оружаном сили Партије, и они имају право распустити народноослободилачке одборе и смијенити команде места ако не раде у интересу народа (9). О НОО писала је и „Народна борба“ 1 децембра 1941. „Борба“ је углавном пренела Кардељев чланак који је два месеца раније објавила ужичка „Борба“. Иако чланак прилагођен политичкој ситуацији у Црној Гори, пада у очи да је у поглављу „дужности НОО“ у ставу 1) додата нова реченица које нема у Кардељевом чланку, а која показује неправилан став Покрајинског комитета, да је војна власт највиша власт на ослобођеној територији. У ставу 1) предвиђене су дужности одбора „да организују активност цијелог народа, да остваре јединство читавог народа и мобилишу све народне снаге да би се нашим борцима на фронту обезбиједило све што је потребно. У тој својој делатности одбори ће уско сарађивати са штабовима наших батаљона, односно одреда, који су највиша власт на ослобођеној територији“ (Подвукла Љ. К.) (10).

На саветовању Покрајинског комитета од 7 децембра 1941 поново су дошли до изражаја неки ранији ставови ПК у погледу НОО. У закључцима са овог саветовања замерено је политичком руководству што „није

(7) Исто, бр. 93.

(8) Зборник III, књ. I, бр. 48.

(9) Исто, бр. 66.

(10) Зборник III, књ. I, бр. 100.

спроведена контрола рада народноослободилачких одбора од стране штабова одреда, батаљона, команди чета, као највише власти на својој територији“ (11). У закључцима усвојеним на саветовању дата је директива партијским организацијама како ће да приступе решавању низа политичких питања о којима је било речи на саветовању. О избору НОО између осталог речено је да њих именују штабови батаљона односно команде чета уколико постоји опасност да у народноослободилачке одборе уђу непожељни елементи.

На писма ЦК од 22 октобра и 10 новембра, Покрајински комитет је одговорио тек 8 децембра након чега се развила интензивнија преписка. Писмо од 22 октобра као што је већ речено констатује само постојање политичких и војних грешака, док писмо од 10 новембра критикује упутство од 22 јула а не упушта се у оцењивање других материјала Покрајинског комитета.

Покрајински комитет је писмом од 8 децембра усвојио сва критике Централног комитета. Покрајински комитет пише: „У погледу организације власти на ослобођеној територији пошли смо неправилним путем. У првом реду ради тога што нијесмо имали јасне перспективе, што најбоље свиједочи стварање Врховне управне власти за ослобођену територију. Тамо гдје смо поставили изборе народних одбора ушли су у те одборе и петоколонаша, јер су сви наши активисти били на фронту тако да није било политичког рада Партије у масама“ (12).

Целокупна оцена рада Покрајинског комитета дата је у писму ЦК КПЈ од 22 децембра 1941. У ствари овим писмом ЦК се осврнуо на партијски и други материјал донет после саветовања ПК од августа 1941. У тач 6 овог писма, критикујући став ПК да „комунисти стварају према одлуци ЦК КПЈ народноослободилачке одборе“, ЦК пише: „Тако је постављање скроз и скроз погрешно. Не стварају НОО комунисти, него су они израсли из народноослободилачког устанка као органи борбе народа, које ствара сам народ од најбољих својих синова, оних који су спремни да се боре против окупатора. Ваше постављање је секташко и сужава политички масовну базу народноослободилачких одбора. Већ само име народно-ослободилачки одбор показује на ширину њихове политичке базе.“ Даље у тач. 7 каже се: „Да ви уопште нисте разумели улогу народноослободилачких одбора [...] доказ је и други ваш став у истом писму према коме су „народно-ослободилачки одбори потчињени оружаним партизанским јединицама“ почев од вода даља. То је већ сасвим неписмена политичка грешка. Ви другови, уопште нисте разумели да су народно-ослободилачки одбори основна организациона форма преко које се дижу масе на народни устанак, преко које се остварује политичко руководство Партије у том устанку, преко које народне масе остварују своју демократску револуционарну власт под руководством Партије. Оружане партизанске јединице су, према томе, оружани орган те народне власти а не обратно — народноослободилачки одбори органи партизанских јединица као што постављате. Јасно је према томе, да је исто тако погрешна ваша тврдња да партизански штабови или ко-

(11) Исто, књ. IV, бр. 10.

(12) Исто, књ. I, бр. 117.

манде места имају право да распуштају народно-ослободилачке одборе или чак да народне страже, које су само орган народно-ослободилачких одбора, могу да замене народно-ослободилачки одбор“ (13).

Из досадашњег приказивања цитираних текстова упутства и других материјала Покрајинског комитета о НОО може се закључити да скоро без изузетка у свим материјалима Покрајинског комитета долазе до изражаја ставови о НОО који одступају од постављене политичке линије на саветовању у Столицама а касније и Кардељевом чланку. Критичке примедбе које је ЦК КПЈ сукцесивно давао о овом питању преко писама од 22 октобра, 10 новембра и 22 децембра 1941, базирале су се пре свега на материјалу Покрајинског комитета а много мање на извештајима делегата ЦК који су се у то време налазили у Црној Гори (међутим, има мишљења да су по овом питању претежан утицај на ЦК имали извештаји делегата ЦК). Цитирани текстови потврђују напред поменути констатацију и истовремено указују на постојање континуираних погрешних ставова тадашњег покрајинског комитета у погледу НОО.

Узроке оваквој ситуацији треба тражити, по нашем мишљењу, у брзом развоју устанка, недовољној политичкој припремљености и искуству, непостојању неке општије директиве или упутства врховног партијског руководства о овом питању (на ову тему први пут је као опште упутство објављен Кардељев чланак у „Борби“ од 1 децембра 1941, са напред поменутих изменама), као и непостојању редовније везе између ЦК КПЈ и Покрајинског комитета (у писму од 8 децембра Покрајински комитет сматрао је да је ово био један од узрока погрешних ставова Покрајинског комитета). Но, свакако најосновније је да се ставови ПК по овом питању не могу одвојити од других ставова по низу других питања, виталних за развој устанка у Црној Гори. Стоји чињеница да је оваквим постављањем овога и других питања сужавана масовна база устанка, што је, као што је познато имало извесних последица за развој устанка у Црној Гори.

У каснијим упутствима које је донело руководство НОП у Црној Гори отклоњени су раније погрешни ставови ПК о НОО. Овде нарочито треба споменути упутства НОО за Црну Гору и Боку од 11 и 16 фебруара 1942, којима су веома прецизно одређени политички и други задаци НОО. У даљој преписци коју је водио ЦК КПЈ са Покрајинским комитетом, питање НОО углавном није додиривано.

Друго питање које је истовремено далеко значајније, поставља се у светлу фактичког рада и садржине НОО. У вези са овим намеће се питање у којој мери и да ли је могуће сасвим одвојити функционисање НОО од постојећих упутстава који су одредили садржину њиховог рада. Чини нам се да ово одвајање није сасвим могуће. Вероватно да у многим крајевима није дошло до стриктне примене упутстава с обзиром на доста различите политичке војне и друге услове устанка у појединим крајевима Црне Горе. С друге стране неке одредбе упутстава нису могле бити примењиване, јер се могла уочити апсурдност њихове примене. Неке одредбе се у пракси нису могле ни спровести. (На пример, у извештају бироа партијске организације Доњоцеклинског батаљона од децембра 1941, Окружном комитету

КПЈ за цетињски округ каже се „Рад и дужности НОО ћемо најуредније консолидовати. Одборници захтијевају прописе или уредбе о раду и пословању, као и печат уколико је то могуће“) (14). Међутим, не може се сасвим негирати нити формално постављати примена неких упутстава, тј. да неко упутство које је донето дан касније или истог дана када су формиран први НОО није примењивано, јер у време стварања НОО није ни постојало (овде се мисли на упутство од 22 јула 1941). Не треба изгубити из вида чињеницу да су многа питања од ванредног значаја за развој НОП претходно разматрана и у другим форумима, па се никако не искључује могућност познавања садржине овог важног и значајног упутства од стране истакнутијих партијских руководилаца у крајевима у којима су стварани први НОО и пре него је Упутство формално објављено. Сматрамо да су и други материјали Покрајинског комитета у неким крајевима примењивани јер је ЦК КПЈ тек писмом од 22 октобра тражио да се обустави прорађивање и примена ових материјала, одакле произилази закључак чак и под претпоставком да је и обустављена њихова примена да су НОО четири месеца функционисали на основу поменутих упутстава. (Иако у овом периоду, по нашем мишљењу, као што је већ речено, није ни дошло до неких већих неправилности. Значајније политичке грешке у погледу НОО учињене су после новембарског и децембарског саветовања Покрајинског комитета.)

У вези са напред изложеним, значајно би било утврдити да ли се, и у којој мери примењивала директива Покрајинског комитета о потчињавању НОО оружаним партизанским одредима као и њиховом праву да именују и распуштају НОО. Мада је веома тешко на основу оскудног материјала дати одговор на ово питање, ипак има индиција да су негде оружани партизански одреди односно њихови представници учествовали у доношењу одлука заједно са НОО а негде су се и мешали у њихову надлежност. На пример, на седници Општине Граховске поред поменутих делегата свих сеоских одбора присуствовао је и представник Штаба Граховско-партизанског батаљона „сва рјешења — истакнуто је у резолуцији овог одбора — на овој седници су донесена у пуној сагласности и предлогу нашег граховског штаба [...] Организацију уредне контроле и извршења ове мјере, сједница и делегати су повјерили штабу Граховског партизанског батаљона и општинском народно-ослободилачком одбору“ (15). (Реч је о давању млинарског ујма.) Интересантне су одлуке пленародне седнице среског НОО у Шавнику од децембра месеца 1941, за посматрање односа између НОО и војне власти. Поред низа одлука усвојених на седници, поједини делегати су тражили одобрење одговарајућег штаба да би могле неке одлуке да се спроведу у дело. На пример, делегати жупо-пивске општине тражили су одобрење од Дурмиторског штаба да им дозволи размену кожа за со у Гацком, а делегати општине Дробњачке да им се да одобрење да се из Ускочке општине пренесе 50% од свих намирница из НОФ и да се то преда команди места у Шавнику (16). Има података

(14) Зборник III, књ. I, бр. 203.

(15) Зборник III, књ. I, бр. 116.

(16) Зборник III, књ. I, бр. 130.

да су се војни штабови директно мешали у надлежност НОО. У наређењу Никшићког одреда штабу Бањско-вучедолског батаљона од 10 фебруара 1942, између осталог говори се и о овом питању: „НОО са територије вашег батаљона — истакнуто је у наређењу, жале се да се мијешате у надлежност НОО-а и да им на тај начин не дозвољавате да они израсту и осамостале се као једина народна власт на ослобођеној територији. Војска је орган и извршилац народне воље и народне власти која се чује у Народно-ослободилачки одбор. Војска треба да учини да се ти одбори што прије осамостале и популаришу и да заиста постану оно што они треба да буду, а никако да се мијеша у надлежност тих одбора“ (17). Такође има примера постављања првих органа власти од стране војних команди, од сеоских и општинских до средњих НОО. Наравно не сматрамо и поред изнетих података да су сви НОО на ослобођеној територији Црне Горе били потчињени оружаним органима власти, нити да су сви постављани и распуштани од тих органа, јер постоје и други примери који указују на самосталност и изборност првих органа власти. Веома је значајна констатација Покрајинског комитета у закључцима усвојеним на саветовању 7 децембра 1941 да „није спроведена контрола рада народно-ослободилачких одбора од стране штабова одреда, батаљона, команда места као највише власти на својој територији“ (18). (Подвукла Ј. К.).

Сматрамо да овакав развој НОО у Црној Гори у првим годинама устанка иако је у извесној мери дошло до потчињавања НОО војним органима власти не треба сматрати као специфичну црногорску појаву у развоју првих НОО већ као једну мање више општу појаву која је дошла до изражаја скоро у свим крајевима Југославије. (У Србији је, на пример, у првом упутству Посавског одреда о НОО предвиђено да одбори редовно подносе извештаје о своме раду чети односно воду. У многим крајевима Босне такође је дошло до неразумевања улоге НОО. У извештају Окружног комитета КПЈ за округ Јајце, Обласном комитету КПЈ за Босанску Крајину из 1942 каже се: „Односи војске и НОО нису најбољи, мада се у последње вријеме поправљају. Тај однос у почетку био је императивне природе. Дешавало се често пута да се сами војници односе нездравно према НОО. Ово проистиче из тога што сами војници нису упознати са значајем и улогом НОО“. Затим се истиче да је и сам народ у овом крају схватио НОО „само као извршне органе наше војске“ (19). Решавање овог питања односно разграничење односа војних и цивилних органа власти наметало се свом озбиљношћу у овом крају, зато је исте године Штаб V Крајишке Козарске ударне бригаде заједно са средњим козарским НОО упутио свим штабовима батаљона, командама чета и НОО на терену Козаре упутство о односима у раду војне и позадинске власти. Констатовано је да се због непознавања дужности једна власт мешала у надлежност друге власти, што је онемогућавало правилан развитак и усавршавање народне власти, па је објективно нанета штета интересима НОБ. Да би се исправили недостаци потребно је да се војне и позадинске власти придржавају својих

(17) Војно историјски институт, К. 1673, ф. 2, док. 27.

(18) Зборник III, књ. IV, бр. 10.

(19) В.И.И., К. 1966, ф. 12, док. 10.

дужности и помажу у раду, јер ће се само на тај начин подићи углед народне власти и војске и учврстити постигнути резултати борбе (20).

Треба подвући и то да је у Црној Гори потчињеност НОО војним органима власти више потенцирана у упутствима и другим материјалима руководства НОП у односу на упутства руководећих тела у другим нашим покрајинама, па је и то један од разлога што се у нашој историографији сматра да су поменуте грешке карактеристичне за развој НОО у Црној Гори у току 1941 а донекле и 1942 (до Острошке скупштине).

У неким материјалима Покрајинског комитета из 1941 НОО су постављени као органи власти а не и као политички органи НОП. У Упутству од 22 јула, први пут долази до изражаја овакав третман НОО, затим у инструкцији ПК од августа 1941, као и каснијим директивним писмима ПК. Међутим, у неким другим материјалима као, на пример, у писму делегата ЦК и чланку „О карактеру и задацима Народно-ослободилачких одбора“ објављеном у „Народној Борби“ децембра 1941 подвучена је и друга компонента НОО као политичких органа НОР што је видљиво у одељку о задацима НОО. Овакво одвајање НОО како је то делимично учињено у материјалима Покрајинског комитета у пракси није било могуће спровести, нити је по нашем мишљењу спроведено. Пре свега зато што су се на читавој југословенској територији НОО развијали „из политичких органа — из органа борбе“ (21), што су задаци НОО веома слични на читавој ослобођеној територији Југославије, услед чега није могло бити ни већих разлика у њиховим функцијама иако су у неким крајевима неке функције могле бити више или мање наглашене. Имајући то у виду пре би се могло говорити да су у неким ослобођеним крајевима Југославије НОО више наглашени као политички органи а мање као органи власти и обрнуто. За Црну Гору важи ова друга констатација, тј. НОО се од почетка више постављају као органи власти али се постепено афирмишу и као политички органи НОП. Пракса првих НОО у Црној Гори која је била веома разноврсна потврђује ово мишљење. На пример, НОО су водили бригу о материјалном обезбеђењу партизанских јединица и болница, о исхрани и снабдевању народа (организовали су пазаришта за једну или више општина на којима је народ продавао и размењивао робу), о максимирању цена (НОО за срез Шавнички децембра 1941 донео је одлуку о максимирању цена месу. Један килограм меса могао се продавати 25 — 30 динара). Расписивали су зајмове за потребе војске и народа; организовали сеоске страже по селима да би се осигурала безбедност становништва. Вршили су и судску делатност као и низ других.

У другим крајевима Југославије, као што је већ напоменуто, НОО су више политички органи НОП а постепено се афирмишу као органи власти. У Словенији, на пример, теренски одбори Освободилне фронте — сеоски, реонски, срески и окружни били су претежно политички органи, друга компонента органа власти мање је наглашена. Међутим, одбори Освободилне фронте, иако у почетку претежно политички органи брзо су се афирмисали и као органи власти. Одлука Врховног пленума Освобо-

(20) Исто, К. 868, ф. 2, док. 9.

(21) Е. Кардељ: Десет година народне револуције, „Комунист“, 1951, 2—3.

дилне фронте о конституисању у Словеначки народно ослободилачки одбор потврда је већ насталих елемената народне власти, а истовремено и значајан корак у даљој афирмацији одбора Ослободилне фронте као орган власти.

У Србији до краја 1941 такође је наглашен карактер НОО као политичких органа НОП, мада се они већ у овом периоду афирмишу и као органи власти (одлуке Градског НОО у Ужицу и Чачку).

У Хрватској у поменутом периоду формиран су одбори Народно-ослободилачког фронта као борбени органи власти на ослобођеној, односно као акциони одбори на неослобођеној територији. Слична ситуација у погледу садржине НОО била је у Босни и Херцеговини.

После Фочанских прописа, а у неким крајевима и раније, НОО губе компоненту претежно политичких органа и све више се афирмишу као органи народне власти (22).

Једно од значајнијих питања које се постављало у првој години устанка у Црној Гори је одвајање НОО од НОФ, јер је и у овом погледу у неким крајевима Црне Горе у току 1941 дошло до идентификовања НОФ и НОО. У бројним извештајима партијског и војног руководства помињу се одбори НОФ као органи власти. Месни комитет за срез Цетињски обавештава 1 октобра 1941 Покрајински комитет да на њиховој територији нема одбора о каквим се говори у писму делегата ЦК друга Вељка (23), [мисли се на НОО]. У извештају Братоножићко--Брскутске партијске ћелије од децембра 1941 о НОФ каже се: „У свим селима изабрани сеоски одбор по НОФ, до избора општинског (одбора) није дошло. Сеоски одбор прикупља, иде све напоље. Моћи ће убрзо доћи и до (избора) општинског, као и среског одбора) [...]“ (24). На чињеницу идентификовања НОО и НОП указано је већ августа у писму делегата ЦК Покрајинском комитету (25), а на саветовању ПК од 7 децембра ово питање је дефинитивно расправљено и правилно постављено. „Погрешно је код нас било постављено питање НОФ — речено је у резолуцији ПК. Та грешка била је последица схватања да одбори НОФ треба да врше функцију која уствари припада народноослободилачким одборима као органима власти, а није, што је једино правилно НОФ схваћен као један одсјек и то економски (26). После овог саветовања изгледа да су одбори НОФ заиста сматрани економским одселима НОО (27). Наравно у овом периоду постојали су и бројни НОО који су имали карактер правих органа власти, на пример,

(22) Е. Кардељ о овом питању пише: „Народно-ослободилачки одбори су се свуда у Југославији развили из политичких органа, из органа борбе. Код нас у Словенији су се развили из теренских одбора Ослободилне фронте, другдје у Југославији из одбора Народноослободилачког фронта, одбора Народноослободилачког фонда, итд. (Десет година народне револуције, „Комунист“, 1951, 2—3).

(23) Зборник III, књ. I, бр. 16.

(24) Зборник III, књ. I, бр. 200.

(25) „Узмимо само ову чињеницу да ли у данашњим условима задовољавају одбори народне помоћи (односно: одбори национално ослободилачког фонда, како су они криво схваћени, као промјена имена одбора народне помоћи), Зборник III, књ. IV, бр. 2.

(26) Исто, књ. IV, бр. 10.

(27) У извештају Бироа партијске организације Доњоцеклинског батаљона од децембра 1941 каже се: „Ликвидирали смо уз објашњење одборе НОФ, сматрајући као помоћно особље члана НОО који ради на томе“. Зборник III, књ. I, бр. 203.

срески НОО у Иванграду, Колашину, Бијелом Пољу, Шавнику и др.; општински: у Грахову, Вањанима, Колаћиновићима, Спужу, Загарачу и др. (28).

Став ПК о именовању НОО од Партије односно партијских руководства први пут је изнет у писму ПК од 20 новембра у којем се ПК позива на одлуку Централног комитета да на ослобођеној територији комунисти успостављају народну власт. Централни комитет у писму од 22 децембра критикујући овај став Покрајинског комитета и његово схватање односа Партије и НОО пише: „Не стварају НОО комунисти, него су они израсли из Народноослободилачког устанка као органи борбе народа, које ствара сам народ од најбољих својих синова, оних који су спремни да се боре против окупатора“. То наравно није значило да КПЈ губи руководећу улогу. Напротив, како је касније истакнуто у писму „питањем НОО треба да се баве партијске организације. Ствар њиховог руководећег политичког рада јесте да се обезбеди њихово правилно функционисање, њихова унутарња чврстина и правилне мере у погледу изградње појединих сектора власти“ (29).

О именовању НОО у Црној Гори од партијских руководства указано је у писму делегата ЦК од августа 1941. Делегат ЦК је критиковао овакав начин именовања НОО сматрајући да се овим путем сужава ширина НОР а посебно ширина Народноослободилачких одбора.

Приказујући ставове Покрајинског комитета о овом и другим питањима може се уочити да је ПК подредио Партији и војно партизанске одреде и НОО. Прве као оружану силу партије а НОО као извршне органе те оружане силе. Није потребно посебно истицати колико је оваквим ставовима сужавана масовна база устанка, но из досадашњег излагања може се закључити да ни у овом погледу није дошло до стриктне примене ставова Покрајинског комитета.

Период од јулског устанка до фебруарске Острошке скупштине 1942 представља једну целину у развоју НОО. Ово је период интензивног ангажовања Покрајинског политичког руководства да постави и организује нову власт на ослобођеној територији. Бројни материјали који су регулисали ово питање доказ су колико је пажње посвећено првим НОО. Међутим, управо у овом периоду у постављању нове власти кроз упутства и друге материјале долазе до изражаја неке политичке грешке Покрајинско партијског руководства на које је ЦК КПЈ у више махова указивао.

Нема сумње да је овако постављање НОО имало извесног одраза на новообразоване прве органе власти али не у оној мери нити са политичким последицама које се често преувеличавају када се приказује овај период развоја устанка у Црној Гори а посебно развој власти. Осим тога, неке појаве које су дошле до изражаја 1941 у развоју народне власти у Црној Гори нису карактеристичне само за њу већ и за већи део југословенске територије.

(28) Ватрић Јовановић: Црна Гора у НОР и социјалистичкој револуцији, Београд, 1960, с. 733 — 735.

(29) Зборник III, књ. I, бр. 168.

После Фочанских и Септембарских прописа отклоњене су негативне појаве које су представљале кочицу бржем и јединственијем развоју НОО на читавој југословенској територији. После тога се НОО развијају као прави носици нове демократске власти.

Др. Љубица Кандић

R É S U M É

Une contribution à l'étude des premiers comités populaires de libération au Monténégro

Parallèlement à l'insurrection du 13 juillet, dans le territoire libéré du Monténégro furent créés les premiers comités populaires de libération (NOO). De nombreuses instructions et directives que la Direction politique régionale et les organes subordonnés correspondants avaient données au cours de la première année de l'insurrection, indiquent les grands efforts, faits en vue d'établir et d'organiser l'autorité dans le territoire libéré du Monténégro aussi réguilièrement que possible.

Cependant, c'est justement dans cette période-ci que se manifestent, à travers de nombreuses directives et autres matériaux concernant les Comités populaires de libération, certaines attitudes de la Direction politique régionale envers ces Comités, lesquelles s'écartaient de la conception et de la ligne politique, posée par le Comité central du Parti communiste de Yougoslavie à ce sujet. Dans les instructions et autres matériaux, émis par les organes susmentionnés, les Comités populaires de libération ont été traités en organes du pouvoir soumis aux autorités militaires, et non pas en organes politiques du Mouvement de libération populaire (NOP). Ils étaient identifiés avec le Front de libération populaire (NOF) et considérés comme organes du pouvoir, nommés par le Parti. Le Comité central du Parti communiste de Yougoslavie critiquait, à plusieurs reprises, les attitudes erronées de la Direction régionale du Parti, en faisant ressortir que cette manière de poser ce problème ainsi que certains autres, rétrécissait la base massive de l'insurrection et entravait le développement et le progrès du Mouvement de libération populaire.

Un traitement pareil des Comités populaires de libération dans les instructions et autres matériaux de la Direction régionale avait incontestablement des conséquences fâcheuses pour le développement de ces Comités au Monténégro, en 1941 et, en partie, aussi en 1942, mais certainement ces conséquences politiques étaient moins graves qu'on ne le mettait souvent en relief dans notre historiographie. En outre, certains phénomènes qui s'étaient manifestés en 1941 dans le développement de l'autorité populaire au Monténégro, ne sont pas caractéristiques uniquement de cette province, mais le sont également de la majeure partie du territoire yougoslave libéré.